

Tytuł

Nienaukowe? Historie sztuki w perspektywie polskiej biografiki o artystkach

Autor

Kamila Dworniczak

Źródło

MIEJSCE 9/2023

DOI

<https://doi.org/10.48285/ASPWAW.29564158.MCE.2023.9.5>

URL

<http://miejsce.asp.waw.pl/nienaukowe-historie-sztuki-w-perspektywie-polskiej-biografiki-o-artystkach/>

Abstrakt

Biografika przez lata traktowana była przez akademików jako gatunek pośledni, zawieszony pomiędzy nauką i sztuką. Od początku XXI wieku jest ona coraz częściej uznawana za ważne zagadnienie badawcze na gruncie literaturoznawstwa i nauk społecznych. Nie doczekała się jednak do tej pory adekwatnego namysłu metodologicznego na polu polskiej historii sztuki. Jego potrzebę uwidacznia rosnąca w ciągu ostatnich dwóch dekad popularność biografii artystek, zarówno w piśmarstwie naukowym, jak i w literaturze niefikcjonalnej.

Niniejszy artykuł rekapitułuje dotychczasowe konstatacje historyczek i historyków sztuki, a jego celem jest ukazanie istotnego znaczenia biograficznych praktyk pisarskich dla całej dyscypliny. W rozważaniach nacisk położono głównie na konfrontację tego modelu piśmarstwa o sztuce z tradycją społecznej historii sztuki oraz feministycznej historii sztuki. W efekcie „pograniczność” biografii artystek i ich gatunkowy synkretyzm można postrzegać jako obszar testowania transdyscyplinarnych interwencji w zastanym modelu historii sztuki. Tak rozumiane praktykowanie biografiki jest nie tylko zbieżne z postulatami metodologicznymi nowej humanistyki, ale także nawiązuje do tradycji piśmarstwa o sztuce i badań źródłowych prowadzonych przez polskie historyczki sztuki.

Biografika wciąż negocjuje swoją pozycję w badaniach naukowych prowadzonych w Polsce. Namysł nad nią jest stosunkowo najprężniejszy w obszarze literaturoznawstwa i nauk społecznych¹. Najbujniej rozwija się natomiast literatura biograficzna – pozycje o tej tematyce plasują się na szczytach list bestsellerów, a znaczna część z nich poświęcona jest artystkom. Literaturoznawcy

dostrzegli już wagę problematyki biograficznej, zaś w obszarze historii sztuki jej sytuacja jako przedmiotu badań zdaje się być niejasna. Jest to tym bardziej zastanawiające, że widoczne obecnie zainteresowanie biografiami kobiet nie pozostaje bez związku z rosnącą świadomością feministyczną. Biografika – rozumiana jako obszar praktyk pisarskich, ale też badawczych – w pewnym sensie dzieli zatem los feministycznej historii sztuki, która w Polsce rozwija się dynamicznie, jednak w dużej mierze poza murami uniwersytetów – poprzez praktyki kuratorskie oraz projekty badawcze samych artystek². W obu przypadkach nie ma też mowy o metodologicznym ujednoliceniu. Feministyczna historia sztuki najczęściej wymaga ustosunkowania się do społecznego paradygmatu dyscypliny³, co pociąga za sobą konieczność podjęcia rozważań z obszaru teorii historii, z kolei badania nad biografiką wymagają rozpatrzenia fundamentalnych zagadnień teoretycznoliterackich. W obu tych obszarach – w pierwszym ze względu na potrzebę wykorzystywania metod kontekstualnych, w drugim z powodu nieodzowności odniesienia się do poststrukturalistycznego modelu sytuacji odbiorczej – istotne jest określenie pozycji badawczej względem intencji autorskiej. Analizy twórczości kobiet oraz dociekania biograficzne łączy także wyraźna interdyscyplinarność. Biografika sytuuje się na styku historii, literaturoznawstwa i psychologii, a gdy przedmiotem zainteresowania stają się życiorysy artystek, granice dyscyplin przekraczają także warsztat i metodologia historii sztuki.

Wzrost popularności literatury biograficznej poświęconej artystkom zbiegł się w czasie ze zwiększonym zainteresowaniem feminizmem w polskiej humanistyce. W 2007 roku ukazała się książka Agaty Jakubowskiej o Alinie Szapocznikow⁴, następnie swoją biografię tej artystki napisał Marek Beylin, a w międzyczasie wydano też opracowanie korespondencji rzeźbiarki z Ryszardem Stanisławskim (w serii Muzeum Sztuki Nowoczesnej „Mówi Muzeum”)⁵; biografie artystek znalazły się też w ofercie wydawnictwa Czarne i Universitas, zaś w ostatnim czasie pojawiły się książki Agnieszki Daukszy poświęcone Marii Jaremie⁶. Wymienione wyżej pozycje zaliczają się do rozmaitych gatunków – kilka z nich należałoby określić mianem naukowych, niekoniecznie jednak włączając do klasycznych „biografii naukowych” (książki Jakubowskiej o Szapocznikow, Karoliny Zychowicz o Nadii Léger⁷ i Sylwii Góry o Ewie Kierskiej⁸), pozostałe zaś to reportaże biograficzne (publikacje Angeliki Kuźniak o Zofii Stryjeńskiej i Oldze Boznańskiej oraz Małgorzaty Czyńskiej o Katarzynie Kobro i Tamarze Łempickiej)⁹; najtrudniej zastane klasyfikacje radzą sobie z niedawno wydanymi pozycjami, ponieważ te autorstwa Daukszy, również za sprawą decyzji wydawcy, łączą w sobie dwa porządki – dyskurs akademicki (z zakresu zarówno badań literaturoznawczych, jak i historii sztuki) oraz narrację literacką¹⁰. Nie zamierzam jednak w niniejszym artykule klasyfikować gatunkowo tekstów biograficznych odnoszących się do historii sztuki – co, jak komentowała Anita Ciałek, wielokrotnie i zazwyczaj bez powodzenia próbowano czynić na gruncie literaturoznawstwa – chcę natomiast przyjrzeć się temu, co owe pozycje mówią o narracji o sztuce i metodologii samej dyscypliny. Odwołuję się zatem do tych publikacji, które za sprawą nie tylko tematyki, ale także strategii pisarskiej, przynajmniej aluzyjnie nawiązują do dyskursu historii sztuki. Rosnącą liczbę biografii artystek chciałabym potraktować jako symptom pewnego zjawiska, którego znaczenie tylko częściowo mogą wyjaśnić mechanizmy rynkowe¹¹.

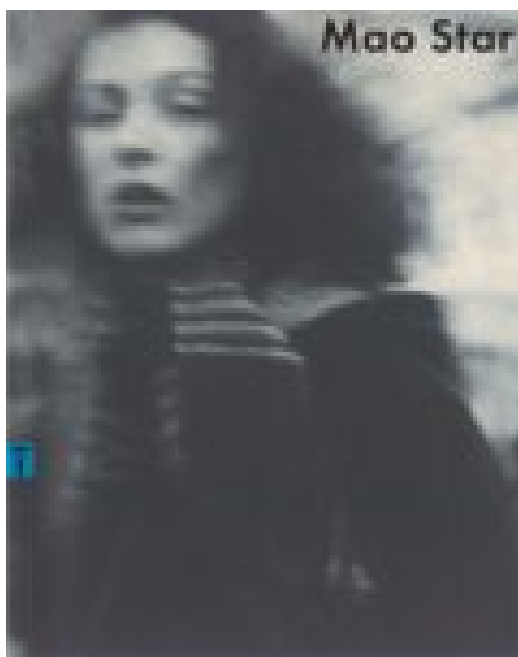
Il. 1. A. Kuźniak, Stryjeńska. *Diabli nadali*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2015 (okładka).

Wokół stanu badań

Problematyka badań biograficznych w historii sztuki i ich metodologicznych konsekwencji była już przedmiotem namysłu badaczy, który jednak w znikomym stopniu dotyczył życiorysów kobiet. Na uwagę zasługują dwa tomy referatów wygłoszonych podczas seminariów metodologicznych Stowarzyszenia Historyków Sztuki – *Życie artysty. Problemy biografiki artystycznej* (1995)¹² oraz *Biografia, historiografia dawniej i dziś. Biografia nowoczesna, nowoczesność biografii* (2005)¹³. We wprowadzeniu do pierwszej z tych publikacji jej redaktorka, Maria Poprzęcka, powołując się na wątpliwości wyrażone we wcześniejszym artykule Piotra Juskiewicza¹⁴, rozpoznała „powrót do autora” jako istotną pokusę wynikającą z dotychczasowego pomijania zagadnienia znaczenia życiorysu twórczyni/twórcy dla naukowej refleksji o jej/jego dorobku. Jej zdaniem ta zauważalna skłonność do ponownego analizowania życia artystów była spowodowana w dużej mierze niedawnym bankructwem ideologii, co można odczytywać także jako swego rodzaju rodzimy zwrot mikrohistoryczny¹⁵. W zbiorze tym umieszczono choćby tekst Barbary Dąb-Kalinowskiej, która dociekała, dlaczego autorami biografii artystów nie są historycy sztuki; publikacje takowe stały się – co niepokoiło badaczkę – domeną pisarzy czy publicystów¹⁶. Dąb-Kalinowska zwróciła uwagę na kompromitację badań biograficznych, postrzeganych jako „pokłosie marksizmu”, i dystans względem interpretacji psychologicznej – analizę życiorysów identyfikowano bowiem z rozumieniem sztuki jako ekspresji uczuć, a interpretacje „psychobiograficzne” (zdaniem autorki słusznie) oceniano jako „niczego niewnoszące”¹⁷. Wyjście z tego impasu – w myśl poglądów José Ortegi y Gasset’a i Hansa-Georga Gadamera – miałoby się dokonać poprzez uwzględnienie statusu dzieła jako pośrednika między światami autora i odbiorcy, mediowania między przeszłością a teraźniejszością¹⁸. Z kolei

Elżbieta Gieysztor-Miłobędzka w innym eseju będącym częścią wspomnianej publikacji krytycznie postrzegała rozmaite formuły „radikalnego tekstualizmu”, niepozostawiające miejsca autorskiej intencji, wiążąc z tym zjawiskiem także nurt New Art History „z jej feministyczną awangardą”¹⁹. Remedium na to miały być jej zdaniem filozofia Maurice’a Merleau-Ponty’ego, antropologia i psychologia kognitywna, która mogłaby inspirować interdyscyplinarnie zorientowane badania historycznoartystyczne²⁰. W omawianym tomie nie znajdziemy odniesienia do biografii artystek, nie licząc tekstu Joanny Kilian – krytycznej recenzji monografii Sofonisby Anguissoli autorstwa Ilyi Sandry Perlinger, którą autorka artykułu uznała za „symptomatyczną dla badawczego podejścia czasów najnowszych”²¹.

Moment wydania drugiego ze wspomnianych tomów pokonferencyjnych zbiegł się w czasie z początkiem wzrostu popularności biografii na rynku wydawniczym, co świadczy także o wzmożonym zainteresowaniu samą biografiką historycznoartystyczną i twórczością kobiet²². Przełomowy charakter ma artykuł Joanny M. Sosnowskiej *Biografia kobieca*, w którym autorka odniosła się do debat ze wspomnianej już konferencji z 1995 roku i wskazała, że poststrukturalistyczny model refleksji o biografii, którego symbolem jest esej *Śmierć autora* Rolanda Barthes’a²³, nie został przez historyków sztuki właściwie przemyślany. Zdaniem badaczki nie uwzględniono bardzo bogatej refleksji nad biografiką prowadzonej na gruncie literaturoznawstwa²⁴. „Czy zatem biografia jest tylko, czy aż, literaturą, czy ma znaczenie poznawcze, czy także performatywne?” – pytała Sosnowska, wskazując na znaczenie eseju *Why Have There Been No Great Women Artists?* Lindy Nochlin²⁵. Problem ten (wciąż) jest ważki i, zdaje się, nadal aktualny, zwraca bowiem uwagę na istotność zagadnień biograficznych nie tylko dla rozumienia samej twórczości, ale także warsztatu badawczego autorki/autora, języka, jakim ona/on operuje, i ewentualnych sposobów (de)konstruowania narracji historii sztuki. Można by powiedzieć, że według Sosnowskiej zagadnienie to zapowiada model historii sztuki charakteryzujący się autokrytycyzmem. Jest on w pewnej mierze zbieżny z założeniami społecznej historii sztuki, choćby z „krytyką wnioskową o intencji” Michaela Baxandalla, a także z postulatami feministycznej historii sztuki²⁶. Dopiero ostatnio do tych refleksji powróciła poniekąd Agnieszka Rejniak-Majewska, koncentrując się na problemie mitologizacji artystek, a zwłaszcza kulturowej recepcji postaci Katarzyny Kobro. Zauważyła ona, że Linda Nochlin, podważając w swoim słynnym eseju zasadność konceptu artysty-geniusza, nie odrzuciła zarazem pytań o biografię artystyczną, proponując raczej „ujęcie relacyjne”, podkreślające jej społeczne usytuowanie²⁷. Polska badaczka podkreślała także rolę kreatorów i kreatorów procesu recepcji – pisarek, kuratorów, artystek – w tak rozumianym projekcie biograficznym.

Il. 2. *Mao Star. Instynktowne znikanie w przestrzeni. Listy i materiały do biografii Małgorzaty Szapocznikowej (1953-2006)*, wyb. i oprac. K. Kobro-Okołowicz, Fundacja Terytoria Książki, Gdańsk 2015 (okładka).

Poza poststrukturalizm

Odpowiedzią na tekst Sosnowskiej – będący wezwaniem do przemyślenia postrukturalistycznych założeń sytuacji odbiorczej – stała się forma praktyki pisarskiej w następnej dekadzie. We wstępie do monografii poświęconej Alinie Szapocznikow (2007) Agata Jakubowska komentowała, że książka ta jest „próbą całościowej interpretacji” dorobku artystki, która „pozwoliłaby uchwycić fenomen tej sztuki, ukryty niejako pod jedną z najbardziej zmitologizowanych w historii polskiej sztuki dwudziestowiecznej biografii artystycznych”²⁸. Zatem z jednej strony badaczka wyraźnie zaznaczyła, że zamierza dokonać dekonstrukcji narracji o pięknej, zmysłowej, cierpiącej kobiecie, która utrudnia zrozumienie dzieła artystki, ale z drugiej strony nie próbuje odebrać tej biografii znaczenia (deklarując na przykład, że twórczość Szapocznikow jest dla niej „autoportretem”²⁹). Jakubowska posłużyła się zatem kluczem biografii, ale starała się, wykorzystując metodologię historii sztuki, analizować sytuację recepcyjną, kontekst społeczny i postawę intelektualną samej twórczyni, wydobyć autokreacyjny, performatywny aspekt jej dorobku, przemyśleć obecne w nim wątki autobiograficzne tak, by opowieść o Szapocznikow była zarazem rodzajem spotkania artystki i badaczki. Chociaż włączanie tej pozycji w ramy biografiki może budzić wątpliwości, sądzę, że sama konstrukcja książki wskazuje na świadome sprobmatyzowanie przez Jakubowską kwestii znaczenia życiorysu artystki dla sposobu uprawiania historii sztuki. Zaakcentowanie własnej pozycji badawczej, swego rodzaju zmagania z materią dzieła i losu rzeźbiarki (które są tutaj określane jako „wyzwanie”) są właśnie tym, co wpisywałoby się w autokrytyczny model historii sztuki, wcześniej ledwie zarysowany. W jego ramach „utekstowanie”, przesłonięcie twórczości i jej autora instytucjonalną narracją, a także dynamika artykulacji w sztuce własnego „ja”, stają się rzeczywistymi problemami naukowymi, natomiast mierzenie się badaczki z własną subiektywnością daje impuls do metodologicznych rozstrzygnięć. Jakubowska pisała na przykład: „Z oporami, ale też z pewnym przejęciem, przychodzi mi stwierdzenie, że zapewne ta książka o Szapocznikow jest w jakimś sensie i moją autobiograficzną

[...]”³⁰. Taki autokrytyczny model dyscypliny zyskuje na wyrazistości właśnie poprzez konfrontację ze sztuką kobiet – nawiązania Jakubowskiej do procedur społecznej historii sztuki, perspektywy feministycznej i psychoanalizy nie są tu bez znaczenia, tak samo jak poszukiwanie nowych uzasadnień i nowego języka dla skrupulatnej analizy formalnej³¹.

Na przemyślenie poststrukturalistycznego paradygmatu biografii wskazuje także opracowany przez Kapsydę Kobro-Okołowicz wybór materiałów na temat Małgorzaty „Mao Star” Starowieyskiej (2015). Dzieło to trudno umieścić w ramach akademickiej historii sztuki, jednak czerpie ono z jej warsztatu badawczego³². Składa się ono w dużej mierze z archiwaliów dotyczących życia i twórczości Starowieyskiej – postaci nawet nie tyle zapomnianej, co po prostu nieobecnej: jej korespondencji, poezji, zachowanej dokumentacji działań artystycznych; opatrzone je stosunkowo skromnym komentarzem redaktorki. Aneks do pracy stanowi korespondencja Kobro-Okołowicz z osobami, które znały artystkę i mogły udzielić informacji biograficznych. Publikacja ta jest niezwykle interesująca, ponieważ badaczka radykalnie zdystansowała się od spójnej narracji, czytelnikom pozostawiając niemal surowy materiał, tym sposobem uświadamiając im konsekwencje własnej ingerencji. Problematyka biograficzna zostaje zatem tutaj uwydatniona za sprawą gestu autorki, która odslania przed odbiorcami przyczyny podjęcia podróży „za Mao Star i po Mao Star”. Praca ta daje wgląd w praktykowanie rekonstrukcji historycznej, fundamentalnej dla warsztatu badań społecznych i feministycznych procedury. Pieczołowite gromadzenie archiwaliów oraz selekcja materiału (lub jej brak) sygnalizują złożoną sytuację biografki, sprowadzającej swoją aktywność do „roli (i doli)” redaktorki, niekiedy też rzeczniczki opisywanej artystki³³.

Ze wskazanymi powyżej modelami pisarstwa biograficznego – umownie nazwijmy je „naukowym”, „polemicznym” oraz „archiwistycznym” – korespondują publikacje Agnieszki Daukszy o Marii Jaremie. Jednym z elementów narracji biografii *Jaremianka. Gdzie jest Maria?* (2019) jest obecność odautorskich refleksji, komentarzy, wybijanie czytelnika z porządku lektury zorientowanej na główną bohaterkę i kierowanie jego uwagi na „tu i teraz” autorki, która zmaga się z nieobecnością malarki. Oprócz starannie wybranych cytatów z pism i korespondencji artystki pisarka wprowadziła w swoją opowieść także quasi-fabularyzowane fragmenty, które trudno z pełnym przekonaniem zdefiniować – nie wiadomo, czy są to momenty metaforycznego spotkania autorki z portretowaną postacią, sparafrazowane historie rodzinne czy też może zwroty do osoby czytającej, prowokujące do aktywnego włączenia się w materię tekstu, choćby w celu skonfundowania jej/jego. Zabieg ten pozwala na przekroczenie cienkiej granicy pomiędzy czytelnikiem a uczestnikiem, zawiesza racjonalny model lektury, ale także skłania do krytycznego namysłu nad własną konfuzją. Posunięcie to jest w pełni zamierzone i świadczy o próbie powiązania tekstu literackiego z teoretycznym namysłem – projektem afektywnych literatury i sztuki, w którym lektura/odbiór pojedynczego dzieła może być istotnym zdarzeniem, innowacyjnym spotkaniem, „poznawczym incydentem”³⁴. Publikacja Daukszy jest polifoniczna, miejscami niekoherentna, wymaga zatem wyczulenia na sposób jej konstruowania. Czytelnik nie musi, ale z pewnością może, dostrzec szwy budowanej przez autorkę narracji, jej zmagania z dopasowywaniem kolejnych elementów biograficznego kolażu. Mamy więc do czynienia z dwoma afektywnymi, przenikającymi się wzajemnie polami zdarzeń, w których role

aktorów nie są z góry rozdane – konfrontacje biografiki z artystką oraz czytelnika z tekstem (pisarka jest w końcu również czytelniczką, a czytelniczka może mierzyć się z nieobecnością artystki). W owych polach umiejscowione są swego rodzaju punkty węzłowe, nie tylko fragmenty relacji o twórczyni czy jej tekstów, ale także fotografie albo poszczególne dzieła, niekiedy też – osoby. Jaremianka jest zatem poszukiwana poprzez tropienie jej relacji z innymi.

Il. 3. *Maria Jarema: wymyślić sztukę na nowo*, red. A. Dauksza, Słowo/obraz Terytoria, Fundacja Terytoria, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Gdańsk–Warszawa 2021 (okładka).

Synkretyczność wyżej opisanego modelu narracji biograficznej jeszcze wyraźniej podkreślono równoległym wydaniem zbioru pism artystki i artykułów poświęconych wybranym wątkom jej twórczości³⁵. Ukazanie jej życia i dorobku w bardzo dynamicznej relacji, w której „jak” zostaje niekiedy bardzo namacalnie i z rozmysłem oddzielone od „co”, kwestionuje linearne, „wertikalne” narracje historii sztuki, pozwala też dostrzec w nurcie kobiecej biografiki spełnienie postulatów nowej humanistyki, w której praktyka wyprzedza teorię. Pokazanie abstrakcyjnych prac Jaremiarki w perspektywie nieintencjonalnej dynamiki procesu twórczego pozwoliłoby np. mocniej uwydatnić surrealizm jako kontekst jej powojennych działań. Dychotomia abstrakcja–realizm uległa w ten sposób dalszemu rozszczelnieniu ponieważ organiczne, materialne podglebie twórczości artystki można odczytać inaczej niż w kategoriach formalnego eksperymentu. System operowania Daukszy na materii życiorysu jest strategią pracy z przypisem – pewne wydarzenia z życia bohaterki oraz istotne relacje z innymi odsłaniają konteksty, które mogą rzucić nowe światło na dorobek artystki. Biografia i zbiór tekstów korespondują z sobą, co pozwala stawiać pewne pytania – choćby o to, jakie znaczenie miały wizyta Jaremy w 1947 roku na paryskiej międzynarodowej wystawy surrealistów i jej późniejszy, w gruncie rzeczy niemal usunięty z opracowań historycznych, udział w projektowaniu I Wystawy Sztuki Nowoczesnej³⁶. Pisarska strategia Daukszy jest oczywiście bardziej radykalna (bo

czy można ją uznać za nienaukową?) niż tradycyjny warsztat społecznej historii sztuki – nie da się jednoznacznie sprowadzić jej do repertuaru procedur analitycznych, należałoby ją rozpatrywać raczej w perspektywie „zwrotu afektywnego”, na polu badań nad sztuką rozpoznanego i zanalizowanego przez Luizę Nader³⁷. W takim ujęciu, odwołując się do Przemysław Czaplińskiego i jego diagnozy kondycji nowej humanistyki, w tym humanistyki afirmatywnej, można by rzec, że „badacz zdobywa samowiedzę w procesie, ale wiedzy tej nie daje się trwale oddzielić od badanego przedmiotu”³⁸.

System komplementarnego łączenia z sobą biografii i antologii tekstów artystki wykorzystała także Angelika Kuźniak, opisując życie Zofii Stryjeńskiej (2019)³⁹. Ta poczytna biografia z pewnością nie ma tak złożonej narracyjnie struktury jak publikacja Daukszy, jest jednak także interesującym studium społecznym. Autorka pokazała zmagania Stryjeńskiej z problemami materialnymi czy życiem prywatnym i ich wpływ na jej aktywność artystyczną. Dodatkowo wydanie jej pamiętników, opracowanych przez Kuźniak i opatrzonych jej przedmową, ukazało także oblicze malarki jako twórczej kronikarki swojego własnego losu⁴⁰. Obserwujemy artystkę w konfrontacji z procesem niemal autodestrukcyjnego zanikania jej dorobku w pamięci i świadomości. Nie oznacza to jednak, że Stryjeńska jest całkowicie nieuchwytna, Kuźniak zdaje się bowiem sygnalizować, że jej narracja jest antidotum na zapomnienie, niejako sytuując siebie w roli medium anamnezy. Uchyła się ona przy tym od formułowania sądów na temat swej bohaterki i jej wyborów, w miejscach kontrowersyjnych (jak choćby pobyty Stryjeńskiej w szpitalu psychiatrycznym) zachowawczo sięga do relacji samej artystki oraz dostępnych dokumentów. Podobną metodę pisarka przyjęła w biografii Olgi Boznańskiej⁴¹. Autorka podjęła zatem wyzwanie związane ze spostrzeżeniem Sosnowskiej w kontekście dotychczasowych biografii Stryjeńskiej i Boznańskiej, jakoby ich losy – interpretowane jako pasma dziwactw i wariackich ekscesów – nie wpisywały się w „uniwersalny wzorzec Wielkiego Artysty mężczyzny”⁴².

Powyższy – rzecz jasna wybiórczy – przegląd literatury biograficznej prowadzi do kilku wniosków. Przede wszystkim zauważyć należy, że formuły tego typu pisarstwa o artystkach rozwijają się dynamicznie. Mają pewne cechy wspólne: gatunkowy synkretyzm (zacieranie granic pomiędzy językiem naukowym a literaturą), eksponowanie pracy autorek z archiwami, wielogłos, manifestujący się najczęściej w projektach antologii tekstów artystek (autorskie teksty teoretyczne, krytyczne czy też autobiograficzne: pamiętnikarskie, dzienniki) lub badaczek i badaczy. Stosunek tego nurtu wobec tradycji społecznej historii sztuki jest niejednoznaczny. Warto zaznaczyć, że ten model uprawiania dyscypliny w Polsce dotyczył najczęściej badań nad nowoczesnością/modernizmem. W perspektywie jednostkowych losów kluczowe dla tego rodzaju rozważań klasyfikacje (awangarda, modernizm) nie tyle tracą sens, ile raczej pojawia się potrzeba znalezienia innego języka, wyrażającego bardziej zniaunsowane doświadczenia artykulacji treści czy pracy z formą. Jeśli zatem biografikę potraktować „poważnie”, pociągnęłoby to za sobą potrzebę wzmożonej refleksji nad językiem samej dyscypliny, jego krytycznym przemysleniem, co sygnalizowały już Sosnowska czy Rejniak-Majewska, ale także uczynieniem go bardziej elastycznym. Byłby to z pewnością postulat zgodny także z diagnozami afektywnej historii sztuki, w której ujęciu akt interpretacji to „poznawczy incydent” prowadzący do

porzucenia utartych sposobów wyjaśniania. Rewizji podlega w ten sposób także problematyka recepcji. Ujawnianie się generalnych tendencji artystycznych w indywidualnej twórczości prowadzi do skonstruowania mniej lub bardziej barwnej kroniki rozmaicie motywowanych podróży i spotkań, odslaniających niekoniecznie najbardziej progresywne (czy też zwrócone ku centrum) artystyczne afiliacje. Konfrontację biografiki z zaledwie zarysowanymi powyżej dylematami społecznej historii sztuki, a także z perspektywą nowej humanistyki, dobrze ilustrują metodologiczne rozważania Piotra Słodkowskiego w książce *Modernizm żydowsko-polski. Henryk Streng / Marek Włodarski a historia sztuki*⁴³. Autokreacyjne gesty artysty, jego zmagania z własnym dziełem i tożsamością stały się tutaj punktem wyjścia do definiowania kondycji partykularnego dyskursu modernistycznego w globalnym polu. Jednakże narracje biograficzne o artystkach zdają się być dalece bardziej zdystansowane wobec jakichkolwiek syntetycznych uogólnień, a także metodologicznych dezyderatów; kwestia recepcji w większej mierze dotyczy tu zatem sytuacji odbiorczej, badawczego afektu – i to dopiero na tym polu, w praktykowaniu opowieści, testowania funkcjonalności społecznych faktów⁴⁴.

Trzeba zatem w tym miejscu zaznaczyć, że subwersywność biografii artystek, wynikająca z ich gatunkowego synkretyzmu, wyrosłego z różnych praktyk badawczych i pisarskich, nie jest zjawiskiem całkowicie nowym. Antologie tekstów artystów o samych sobie, dziś jeden ze składników praktyk biograficznych, od dawna były wydawane w dużej mierze dzięki historyczkom sztuki, takim jak Maria Poprzęcka, Elżbieta Grabska-Wallis, Hanna Morawska czy Joanna Guze. Z kolei twórczynie, których życiorysy są dzisiaj przedmiotem szczególnego zainteresowania – Kobro, Boznańska, Jaremińska – to postaci zmitologizowane, i to nie tylko za sprawą głosów mężczyzn. Warto pamiętać, że w połowie lat 60. pojawiły się książki autorstwa Heleny Blum o dwóch ostatnich z wymienionych artystek⁴⁵. W ujęciu tej autorki Jaremińska była ucieleśnieniem nowoczesności – w niej spotykały się wszystkie cechy „Wielkiego Artysty”, w dodatku – artyści polskiego⁴⁶. Pisarka kreowała ją na postać osobną, nie uzasadniając jednak wprost jej outsiderskiej pozycji tym, że była kobietą, ale wyjątkowością jej wariantu modernizmu: „Maria Jarema była świadoma swej niezależności, stąd też na pytanie, w czym leży owa polska odrębność, którą jej przyznawali obcy krytycy, mogła odpowiedzieć: «...widzą, że jestem trochę inna od tego, co się tam u nich robi»”⁴⁷. Blum – zręcznie prześlizgując się nad niektórymi faktami z życiorysu artystki, blisko przecież jej znanej – poszukiwała w modelu biografii sposobu na uchwycenie owego idiomu inności, który z kolei mógłby posłużyć złagodzeniu kompleksu polskiej nowoczesności. Z drugiej strony wykorzystywała dyskurs historii sztuki, by właśnie w tekstach biograficznych negocjować pozycję artystki w środowisku i w kanonie⁴⁸. Warto zatem pamiętać o tym, że nosząca znamiona ilościowej i, jak sądzę, metodologicznej ofensywy popularność pisarstwa biograficznego o twórczyniach może być widziana jako część pewnej dyskursywnej – i badawczej – tradycji. Infantyilizacji – albo przemilczeniu – tego nurtu w obszarze akademickiego namysłu towarzyszy zatem specyficzne echo wykluczenia. W polu biografii – gatunku postrzeganego w kategoriach naukowych jako pośledni, pograniczny – dochodziło i dochodzi do z pozoru subtelnych, ale znaczących przewartościowań. Jest to tym bardziej interesujące, jeśli weźmiemy pod uwagę przeplatanie się aktywności kuratorskiej i pisarskiej – które rozgrywają się na różnych poziomach instytucjonalności – u wielu autorek współczesnych biografii⁴⁹. Stwierdzenie, że pisarstwo biograficzne – a może zresztą praktyka pisarska w ogóle – nie poddaje się równie łatwo regułom,

które obowiązują w dyskursie akademickim, albo jest przejawem mody, byłoby truizmem, stosowaniem dawno nieaktualnych rozstrzygnięć do istotnej problematyki. Tymczasem brakuje tu chyba raczej adekwatnych metakrytycznych analiz.

Bibliografia

Architektki, red. Tomasz Kunz, Wydawnictwo EMG, Kraków 2016.

Badania biograficzne i narracyjne w perspektywie interdyscyplinarnej. Aplikacje, egzemplifikacje, dylematy metodologiczne, red. nauk. M. Piorunek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2016.

Barthes R., *Śmierć autora*, tłum. M.P. Markowski, „Teksty Drugie” 1999, nr 1/2(54/55).

Baxandall M., *Painting and Experience in Fifteenth-Century Italy. A Primer in the Social History of Pictorial Style*, The Clarendon Press, Oxford 1972.

Beylin M., *Ferwor. Życie Aliny Szapocznikow*, Wydawnictwo Karakter, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Kraków–Warszawa 2015.

Biografistyka we współczesnych badaniach historycznych. Teoria i praktyka, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.

Blum H., *Maria Jarema. Życie i twórczość (1908–1959)*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1965.

Blum H., *Olga Boznańska. Zarys życia i twórczości*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1964.

Całek A., *Biografia naukowa: od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.

Czapliński P., *Sploty*, „Teksty Drugie” 2017, nr 1.

Czerni K., *Nietoperz w świątyni. Biografia Jerzego Nowosielskiego*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2011.

Czyńska M., *Kobro. Skok w przestrzeń*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2015.

Czyńska M., *Łempicka. Tryumf życia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2020.

Czyńska M., Gębarowska K., *Kobiety Fotonu*, Fundacja Farbiarnia, Bydgoszcz 2018.

Dauksza A., *Jaremianka. Gdzie jest Maria? Biografia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2019.

Dauksza A., *Przemoc wrażenia. Wstępne rozpoznanie literatury i sztuki afektywnej*, w: *Kultura afektu – afekty w kulturze. Humanistyka po zwrocie afektywnym*, red. R. Nycz, A. Dauksza, A. Łebkowska, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2015.

Dosse F., *Le pari biographique. Ecrire une vie*, La Découverte, Paris 2005.

Filipiak I., *Obszary odmienności. Rzec o Marii Komornickiej*, Słowo/obraz Terytoria, Gdańsk 2006.

Gałęziowski J., *Niedopowiedziane biografie. Polskie dzieci urodzone z powodu wojny*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2022.

Gender History in a Transnational Perspective. Networks, Biographies, Gender Orders, ed. Oliver Janz, Daniel Schönpflug, Berghahn Books, Oxford–New York 2014.

Góra S., *Ewa Kierska. Malarska melancholii*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2020.

Jakubowska A., *Portret wielokrotny dzieła Aliny Szapocznikow*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2007.

Jakubowska A., *Sztuka i emancypacja kobiet w socjalistycznej Polsce. Przypadek Marii Pinińskiej-Bereś*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2022.

Juszkiewicz P., *Hermeneutyka biografii*, „Artium Quaestiones” 2011, t. 22.

Juszkiewicz P., *Dzieło i biografia*, w: *Przemysłać historię sztuki. Materiały XIII Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, red. M. Poprzęcka, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1994, s. 43-53.

Kendall P.M., *The Art of Biography*, Allen & Unwin, London 1965.

Kowal P., *Abakanowicz. Trauma i sława*, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2023.

Kroją mi się piękne sprawy. Listy Aliny Szapocznikow i Ryszarda Stanisławskiego 1948–1971, red. A. Jakubowska, K. Szotkowska-Beylin, Wydawnictwo Karakter, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Kraków–Warszawa 2012.

Kudelska D., *Dukt pisma i pędzla. Biografia intelektualna Jacka Malczewskiego*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2008.

Kuźniak A., *Boznańska: non finito*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019.

Kuźniak A., *Stryjeńska. Diabli nadali*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2015.

Luba I., Wawer E.P., *Strzemiński – zawsze w awangardzie. Rekonstrukcja nieznanej biografii 1893–1917*, Muzeum Sztuki, Łódź 2017.

Madelénat D., *La biographie*, Presses universitaires de France, Paris 1984.

Majewska E., *Mariola Przyjemska. Spacerowiczka gentryfikowanej Warszawy*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2022.

Mao Star. Instynktowne znikanie w przestrzeni. Listy i materiały do biografii Małgorzaty „Mao Star” Starowieyskiej (1953–2006), wyb. i oprac. K. Kobro-Okołowicz, Fundacja Terytoria Książki, Gdańsk 2015.

Maria Jarema: wymyślić sztukę na nowo, red. A. Dauksza, Słowo/obraz Terytoria, Fundacja Terytoria, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Gdańsk–Warszawa 2021.

Nader L., *Afekt Strzemińskiego. „Teoria widzenia”, rysunki wojenne, Pamięci przyjaciół – Żydów*, Muzeum Sztuki, Instytut Badań Literackich PAN, Akademia Sztuk Pięknych, Łódź–Warszawa 2018.

Nader L., *Afektywna historia sztuki*, „Teksty Drugie” 2014, nr 1.

Pollock G., *Differencing the Canon. Feminist Desire and the Writing of Art’s Histories*, Routledge, London 1999.

Rejniak-Majewska A., *Powroty do Kobro: rekonfiguracje mitu i figura „wielkiej artystki”*, „Rocznik Historii Sztuki” 2022, t. 47.

Ryciak U., *Światłoczuła. Kadry z życia Zofii Chomętowskiej*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2023.

Scientific biographies. Between the ‘professional’ and ‘non-professional’ dimensions of humanistic experience, ed. M. Kafar, transl. M. Machcińska-Szczepaniak, Łódź University Press, Jagiellonian University Press, Łódź–Kraków 2013.

Słodkowski P., *Modernizm żydowsko-polski. Henryk Streng / Marek Włodarski a historia sztuki*, Akademia Sztuk Pięknych, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2019.

Słodkowski P., *Partykularne znaczenia nowoczesności. Wizualność I Wystawy Sztuki Nowoczesnej (1948) w świetle „Exposition internationale du surrealisme” (1947)*, „Artium Quaestiones” 2011, t. 22.

Sosnowska J.M., *Biografia kobieca*, w: *Biografia, historiografia dawniej i dziś. Biografia nowoczesna, nowoczesność biografii*, red. E. Wolicka, R. Kasperowicz, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Lublin–Warszawa 2005.

Sosnowska J.M., *Linda Nochlin – feminizm, realizm i polska historii sztuki*, „Rocznik Historii Sztuki” 2022, t. 47.

Stan czytelnictwa w Polsce – raporty, Biblioteka Narodowa, <<https://www.bn.org.pl/raporty-bn/stan-czytelnictwa-w-polsce>> [dostęp: 10 września 2023].

Stryjeńska Z., *Chleb prawie że powszedni. Kronika jednego życia*, oprac. A. Kuźniak, M. Budzińska, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2016.

Węgrzyn I., *Maria Konopnicka – kłopoty z biografią*, w: *Czytanie Konopnickiej*, red. O. Płaszczewska, postł. M. Stala, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego Kraków 2011.

Zieliński J., *SzatAnioł. Powikłane życie Juliusza Słowackiego*, Świat Książki, Warszawa 2000.

Zychowicz K., *Nadia konstruktorka. Sztuka i komunizm Chodasiewicz-Grabowskiej-Léger*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2019.

Życie artysty. Problemy biografiki artystycznej. Materiały Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów, 27-29 października 1994, red. M. Poprzęcka, Arx Regia, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Warszawa 1995.

1. Biografika traktowana była przez badaczy literatury z nieufnością – np. Michał Rusinek proponował usunąć ją z obszaru praktyk akademickich: idem, *Kilka uwag o biografii, muzyce i języku*, „Teksty Drugie” 2000, z. 4, s. 96–101. Sytuacja uległa zmianie dopiero w następnych latach – na ten temat zob. A. Całek, *Biografia naukowa: od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013. Biografie naukowe poświęcone zarówno pisarzom i poetom, jak i pisarkom i poetkom są dość liczne; nową falę dyskusji o pisarstwie biograficznym uprawianym przez akademików zapoczątkowała książka Jana Zielińskiego *SzatAnioł. Powikłane życie Juliusza Słowackiego* (Świat Książki, Warszawa 2000), w której kontekście można odczytywać wspomniane wyżej stanowisko Rusinka. W 2006 roku ukazała się kolejna istotna na tym polu pozycja – *Obszary odmienności. Rzecz o Marii Komornickiej* Izabeli Filipiak (Słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2006). Równolegle toczyły się rozmaite dyskusje nad znaczeniem indywidualnych biografii dla badań historycznoliterackich, przykładowo na temat ujęć życia Marii Konopnickiej zob. I. Węgrzyn, *Maria Konopnicka – kłopoty z biografią*, w: *Czytanie Konopnickiej*, red. O. Płaszczewska, postł. M. Stala, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 11–26. W dyscyplinie nauk społecznych badania nad biografiką są natomiast prowadzone zgodnie z transdyscyplinarną perspektywą „antropologizacji nauki”. Zainteresowanie problematyką biograficzną – zarówno od strony refleksji metodologicznej, jak i pisarstwa naukowego – zaobserwować można zwłaszcza wśród antropologów kultury, socjologów i historyków. Przedmiotem namysłu coraz częściej stają się także życiorysy samych badaczek i badaczy – zob. *Scientific biographies. Between the ‘professional’ and ‘non-professional’ dimensions of humanistic experience*, red. M. Kafar, przeł. M. Machcińska-Szczepaniak, Łódź University Press, Jagiellonian University Press, Łódź–Kraków 2013; *Badania biograficzne i narracyjne w perspektywie interdyscyplinarnej. Aplikacje, egzemplifikacje, dylematy metodologiczne*, red. nauk. M. Piorunek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2016; *Biografistyka we współczesnych badaniach historycznych. Teoria i praktyka*, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017. Warto zauważyć, że od 2016 roku działalność prowadzi Sekcja Badań Biograficznych Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, której członkowie organizują ogólnopolskie konferencje naukowe poświęcone tej tematyce. Jedną z opublikowanych ostatnio pozycji, które nawiązują do przywołanego powyżej modelu badań biograficznych, jest np. książka Jakuba Gałęziowskiego *Niedopowiedziane biografie. Polskie dzieci urodzone z powodu wojny* (Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2022). ↵

2. W tym miejscu przywołuję tylko kilka spośród wielu tego typu inicjatyw: działania archiwistyczne i badawcze Fundacji Arton kierowanej przez Marię Kuźmich, wystawy Teresy Gierzyńskiej i Marioli Przyjemskiej w warszawskiej Zachęcie (2021, 2022), działalność kuratorska i badawcza Iwony Demko. ↵
3. Na ten temat zob. m.in. J.M. Sosnowska, *Linda Nochlin – feminizm, realizm i polska historii sztuki*, „Rocznik Historii Sztuki” 2022, t. 47, s. 135–143. ↵
4. A. Jakubowska, *Portret wielokrotny dzieła Aliny Szapocznikow*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2007. ↵
5. *Kroją mi się piękne sprawy. Listy Aliny Szapocznikow i Ryszarda Stanisławskiego 1948–1971*, red. A. Jakubowska, K. Szotkowska-Beylin, Wydawnictwo Karakter, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Kraków–Warszawa 2012; M. Beylin, *Ferwor. Życie Aliny Szapocznikow*, Wydawnictwo Karakter, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Kraków–Warszawa 2015. ↵
6. A. Dauksza, *Jaremianka. Gdzie jest Maria? Biografia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2019; *Maria Jarema: wymyślić sztukę na nowo*, red. A. Dauksza, słowo/obraz terytoria, Fundacja Terytoria, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Gdańsk–Warszawa 2021. Nie znaczy to, że wcześniej nie pisano biografii artystów, jednak są one mniej liczne; ich autorkami są głównie badaczki sztuki nowoczesnej i współczesnej. Należałoby wymienić tu przede wszystkim dwie klasyczne biografie naukowe poświęcone artystom – *Malczewskiego. Obrazy i słowa* Doroty Kudelskiej (Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2012) oraz *Nietoperza w świątyni. Biografię Jerzego Nowosielskiego* Krystyny Czerni (pierwsze wyd.: Wydawnictwo Znak, Kraków 2011). Warto pamiętać też o rozmaitych ujęciach problemu biografii artystów w publikacjach takich jak: *Władysław Strzemiński – zawsze w awangardzie. Rekonstrukcja nieznanej biografii 1893–1917* pod redakcją Iwony Luby i Ewy Pauliny Wawer (Muzeum Sztuki, Łódź 2017), *Afekt Strzemińskiego. „Teoria widzenia”, rysunki wojenne, Pamięci przyjaciół – Żydów* Luizy Nader (Muzeum Sztuki, Instytut Badań Literackich PAN, Akademia Sztuk Pięknych, Łódź–Warszawa 2018), czy *Modernizm żydowsko-polski. Henryk Streng / Marek Włodarski a historia sztuki* Piotra Słodkowskiego (Akademia Sztuk Pięknych, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2019). ↵
7. K. Zychowicz, *Nadia konstruktorka. Sztuka i komunizm Chodasiewicz-Grabowskiej-Léger*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2019. ↵
8. S. Góra, *Ewa Kierska. Malarka melancholii*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2020. W odróżnieniu od przywołanej książki Zychowicz, również wydanej przez Universitas, tutaj w dużo mniejszym stopniu podjęto refleksję teoretyczną nad problematyką biograficzną. ↵
9. A. Kuźniak, *Stryjeńska. Diabli nadali*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2015; Z. Stryjeńska, *Chleb prawie że powszedni. Kronika jednego życia*, oprac. A. Kuźniak, M. Budzińska, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2016; A. Kuźniak, *Boznańska: non finito*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019; M. Czyńska, *Kobro. Skok w przestrzeń*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2015; eadem, *Łempicka. Tryumf życia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2020. Biografie

- artystek bywają także przedmiotem prac zbiorowych; zob. np. *Architektki*, red. Tomasz Kunz, Wydawnictwo EMG, Kraków 2016. ↵
10. Do tego nurtu zaliczyć należy również następujące publikacje: E. Majewska, *Mariola Przyjemaska. Spacerowiczka gentryfikowanej Warszawy*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2022; U. Ryciak, *Światłoczuła. Kadry z życia Zofii Chomętowskiej*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2023; P. Kowal, *Abakanowicz. Trauma i sława*, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2023. ↵
11. Z raportów o stanie czytelnictwa z trzech ostatnich lat (2020–2022), opracowywanych co roku przez Bibliotekę Narodową, wynika, że literatura non-fiction (w tym biografie i autobiografie) stanowi 17–19% wyborów czytelniczych – pozycje tego typu są zatem trzecim najpopularniejszym gatunkiem książek (po popularnej literaturze obyczajowej oraz literaturze kryminalnej). Nie istnieje też szczególne zróżnicowanie ze względu na wiek czy płeć w grupie odbiorców publikacji autobiograficznych i biograficznych (wśród nich nieznacznie przeważają osoby starsze). Z raportami BN z ostatniej dekadzie można zapoznać się na stronie internetowej tej instytucji: <<https://www.bn.org.pl/raporty-bn/stan-czytelnictwa-w-polsce>> [dostęp: 10 września 2023]. ↵
12. *Życie artysty. Problemy biografiki artystycznej. Materiały Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów, 27–29 października 1994*, red. M. Poprzęcka, Arx Regia, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Warszawa 1995. ↵
13. *Biografia, historiografia dawniej i dziś. Biografia nowoczesna, nowoczesność biografii*, red. R. Kasperkiewicz, E. Wolicka, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Lublin–Warszawa 2005. ↵
14. Juskiewicz zwracał wówczas uwagę na – metodologicznie niepoprawną, ale nieuniknioną – heterogeniczność przedmiotu badań, z jaką musi mierzyć się badacz podejmujący namysł nad relacją sztuki i biografii. Zob. P. Juskiewicz, *Dzieło i biografia*, w: *Przemysław historii sztuki. Materiały XIII Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, red. M. Poprzęcka, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1994, s. 43-53. ↵
15. M. Poprzęcka, *Życie artysty*, w: *Życie artysty. Problemy...*, op. cit., s. 8. ↵
16. B. Dąb-Kalinowska, *Dlaczego historycy sztuki niechętnie piszą biografie artystów?*, w: *Życie artysty. Problemy...*, op. cit., s. 43–54. ↵
17. Ibidem, s. 47. ↵
18. Ibidem, s. 48. Na marginesie należałoby dodać, że od lat 70. XX wieku zagadnienie to podejmują teoretycy społecznej historii sztuki, m.in. Michael Baxandall; zob. M. Baxandall, *Painting and Experience in Fifteenth-Century Italy. A Primer in the Social History of Pictorial Style*, The Clarendon Press, Oxford 1972. ↵
19. E. Gieysztor-Miłobędzka, „Życie artysty” – tło kulturowe, w: *Życie artysty. Problemy...*, op. cit., s. 73. ↵
20. Ibidem, s. 81. ↵
21. J. Kilian, „La Bella Pittrice”. Sofonisba Anguissola w oczach feministki, w: *Życie artysty. Problemy...*, op. cit., s. 105–120. ↵

22. Wydaną po raz pierwszy w 2011 roku biografię Jerzego Nowosielskiego autorstwa Krystyny Czerni, finalistkę Nagrody Literackiej Nike, otwierają słowa: „Gatunek biografii przeżywa prawdziwy renesans. Miłośnikom sztuki nie wystarcza już samo dzieło – chcą zbliżyć się do autora, zrozumieć jego czas, odtworzyć życiowe zakręty i wybory. Poznać człowieka” – eadem, *Nietoperz w świątyni. Biografia Jerzego Nowosielskiego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2018, s. 7. ↵
23. R. Barthes, *Śmierć autora*, tłum. M.P. Markowski, „Teksty Drugie” 1999, nr 1/2(54/55), s. 247–251. ↵
24. Trzeba zaznaczyć, że Sosnowska odwołała się przede wszystkim do polskiej tradycji badań literaturoznawczych (Janusz Sławiński); tymczasem pod koniec XX wieku zachodnie badania nad biografiką rozwijały się dużo bardziej dynamicznie. Począwszy od nominowanej do nagrody Pulitzera, wydanej w 1965 roku, książki Paula Murraya Kendalla *The Art of Biography*, przyjęło się postrzeganie tej dziedziny jako pisarstwa naukowego, w którym równie istotną rolę co warsztat badawczy i metodologiczny odgrywa talent literacki autora, a także jego własne doświadczenia. Kluczową rolę dla francuskich badań odegrała z kolei zainspirowana publikacją Kendalla praca Daniela Madelénata *La biographie* z 1984 roku, która ugruntowała rozumienie biografii jako gatunku pogranicznego i transdyscyplinarnego, łączącego się nie tylko z nauką i sztuką, ale także z historią, literaturą, psychologią, narratologią, a nawet teologią. Kontynuacją tego namysłu była opublikowana w 2005 roku biografia m.in. Paula Ricoeura *Le pari biographique. Ecrire une vie* François Dosse’a, który widział pisarstwo tego typu jako powstające w napięciu pomiędzy autorem a bohaterem, nasycone materią ludzkich egzystencji, a zatem będące przestrzenią spotkania z „Innym”. Więcej na ten temat zob. w: A. Całek, *Biografia naukowa...*, op. cit., s. 21–48. ↵
25. J.M. Sosnowska, *Biografia kobieca*, w: *Biografia, historiografia...*, op. cit, s. 182. ↵
26. Chciałabym w tym miejscu przypomnieć, że chociaż postulaty metodologiczne czołowych postaci społecznej i feministycznej historii sztuki były częściowo analogiczne, pierwszy z tych nurtów często dystansował się względem feminizmu – mam tu na myśli m.in. głos T.J. Clarka. Zob. A. Rejniak-Majewska, *Powroty do Kobro. Rekonfiguracje mitu i figura „wielkiej artystki”*, „Rocznik Historii Sztuki” 2022, t. 47, s. 164 i n. ↵
27. Ibidem, s. 165. ↵
28. A. Jakubowska, op. cit., s. 7. Przemyślenie problemu biografii w perspektywie hermeneutyki w kontekście tej książki (i twórczości Szapocznikow) zaproponował Piotr Juskiewicz, który zwrócił uwagę na konieczność rozważenia zwłaszcza zagadnienia przekroczenia dystansu pomiędzy tym, co historyczne i egzystencjalne, minione i teraźniejsze: idem, *Hermeneutyka biografii*, „Artium Quaestiones” 2011, t. 22, s. 332–349. ↵
29. A. Jakubowska, op. cit., s. 8. ↵
30. Ibidem, s. 49. ↵
31. Interesujące jest zestawienie książki Jakubowskiej z opublikowaną po raz pierwszy w 2008 roku biografią Jacka Malczewskiego autorstwa Doroty Kudelskiej (pierwszy tytuł: *Dukt pisma i pędzla. Biografia intelektualna Jacka Malczewskiego*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu

- Lubelskiego, Lublin 2008), spopularyzowaną późniejszym wydaniem zatytułowanym *Malczewski. Obrazy i słowa* (Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2012). Autorka tej pozycji zaproponowała model nowoczesnej biografii naukowej o życiu artysty, koncentrując się na dekonstrukcji mitologizującej (i ocenzurowanej) narracji o wspomnianym malarzu, jednak położyła przy tym nacisk na skrupulatną analizę wszystkich dostępnych źródeł i stworzenie możliwie pełnej opowieści o miejscu artysty w jego epoce. Bardzo podobna pod tym względem jest przywoływana już monografia o Jerzym Nowosielskim Krystyny Czerni, prezentująca tego twórcę także jako myśliciela teologicznego, która doczekała się już dwóch wydań. Tymczasem Jakubowska nawiązała do tradycji feministycznej historii sztuki, zwłaszcza do refleksji Griseldy Pollock – zob. m.in. G. Pollock, *Differencing the Canon: Feminist Desire and the Writing of Art's Histories*, Routledge, London 1999. Najnowsza książka Jakubowskiej, poświęcona Marii Pinińskiej-Bereś, ma już odmienny charakter, bowiem twórczość artystki jest tu traktowana jako studium przypadku, odsłaniające związki praktyki artystycznej kobiet z procesem emancypacji zachodzącymi w krajach socjalistycznej Europy. Zob. A. Jakubowska, *Sztuka i emancypacja kobiet w socjalistycznej Polsce. Przypadek Marii Pinińskiej-Bereś*, Warszawa Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2022. ↵
32. *Mao Star. Instynktowne znikanie w przestrzeni. Listy i materiały do biografii Małgorzaty „Mao Star” Starowieyskiej (1953–2006)*, wyb. i oprac. K. Kobro-Okołowicz, Fundacja Terytoria Książki, Gdańsk 2015. ↵
33. Ibidem, s. 9. ↵
34. Zob. m.in.: A. Dauksza, *Przemoc wrażenia. Wstępne rozpoznanie literatury i sztuki afektywnej*, w: *Kultura afektu – afekty w kulturze. Humanistyka po zwrocie afektywnym*, red. R. Nycz, A. Dauksza, A. Łebkowska, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2015, s. 555–592. ↵
35. *Maria Jarema: wymyślić sztukę na nowo*, op. cit. ↵
36. Dauksza scharakteryzowała intelektualny wymiar relacji Jaremy z Tadeuszem Kantorem; na temat aranżacji I WSN – zob. P. Słodkowski, *Partykularne znaczenia nowoczesności. Wizualność I Wystawy Sztuki Nowoczesnej (1948) w świetle „Exposition internationale du surrealisme” (1947)*, „Artium Quaestiones” 2011, t. 22, s. 237–270. ↵
37. L. Nader, *Afektywna historia sztuki*, „Teksty Drugie” 2014, nr 1, s. 14–40. Realizacją tego modelu uprawiania dyscypliny jest przywoływana już tutaj książka tej badaczki o Strzemińskim. ↵
38. P. Czapliński, *Sploty*, „Teksty Drugie” 2017, nr 1, s. 15. ↵
39. A. Kuźniak, *Stryjeńska...*, op. cit. Wydawnictwo Czarne opublikowało już trzy wydania tej książki, ostatnie w 2021 roku. ↵
40. Z. Stryjeńska, *Chleb prawie że powszedni...*, op. cit. ↵
41. W tej książce Kuźniak wprowadziła zabieg przeplatania tekstu odrębnymi komentarzami specjalistów – w tym Joanny Sosnowskiej – które pomagały jej naświetlić artystyczne i historyczne niuanse dorobku artystki. ↵
42. J. Sosnowska, *Biografia kobieca*, op. cit., s. 184. Podobne konstrukcyjnie i neutralne narracyjnie do publikacji Kuźniak, są książki Małgorzaty Czyńskiej – wprawdzie są one

pozbawione tak dobrego reporterskiego warsztatu, jednak opierają się przede wszystkim na umiejętnym operowaniu znanymi już z literatury faktami i popularyzują dorobek plastyczek: Katarzyny Kobro, Mai Berezowskiej, Tamary Łempickiej, ale także fotografek (na tym polu autorka współpracuje z Katarzyną Gębarowską). Najciekawszą z tych pozycji jest praca *Kobiety fotonu*, sytuująca się na pograniczu historii społecznej, biografii, historii mówionej. Zob. M. Czyńska, K. Gębarowska, *Kobiety Fotonu*, Fundacja Farbiarnia, Bydgoszcz 2018. ↵

43. P. Słodkowski, op. cit. ↵

44. Namysł nad tymi kwestiami obecny jest też w zachodnich badaniach nad biografiką kobiet – zob. *Gender History in a Transnational Perspective. Networks, Biographies, Gender Orders*, ed. O. Janz, D. Schönpflug, Berghahn Books, Oxford–New York 2014. ↵

45. We wstępie do publikacji Blum poświęconej Boznańskiej znajdziemy zresztą swego rodzaju komentarz do rangi, jakie badaniom nad biografią przypisywała autorka, pisząca tę książkę dzięki pozyskaniu paryskiej spuścizny po malarce: „Zebrane materiały pozwoliłyby też może na stworzenie pełnej opowieści o życiu znakomitej artystki. Nie to jest jednak celem tej książki, która, nie będąc w ścisłym słowa tego znaczeniu pedantyczną monografią, poświęcona jest przede wszystkim jej malarstwu. Nie znaczy to oczywiście, że prywatne życie artystki zostanie pominięte. Studium niniejsze mówi dość szeroko także o niej samej, o jej otoczeniu i środowiskach, w których się obracała” – eadem, *Olga Boznańska. Zarys życia i twórczości*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1964. Blum rzeczywiście prowadziła narrację swego dzieła w sposób charakterystyczny raczej dla biografiki: „Wszystkie te jakże zwyczajne w życiu młodej i ładnej kobiety akcesoria – nie wymagałyby właściwie wzmianki. W wypadku jednak Boznańskiej warto zwrócić na nie uwagę. Narosło bowiem na temat jej usposobienia wiele legend, złożonych i z prawdziwych, i z wymaginowanych szczegółów” – ibidem, s. 33. ↵

46. Eadem, *Maria Jarema. Życie i twórczość (1908–1959)*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1965, s. 97. ↵

47. Ibidem. ↵

48. W przypadku Boznańskiej – być może ze względu na dystans czasowy – Blum podjęła zdecydowaną polemikę z jej wizerunkiem jako pozbawionej kobiecości samotnej dziwaczki (w znaczeniu charakterystycznych doświadczeń, trudnych przeżyć), ale zaakcentowała te same co u Jaremińki rysy charakteru – niezależność, upór w realizowaniu własnej drogi twórczej i całkowite oddanie sztuce – H. Blum, *Olga Boznańska...*, dz. cyt., s. 123. ↵

49. Mam tu na myśli choćby Karolinę Zychowicz czy Ewę Majewską – obie badaczki, we współpracy z Ewą Opalką, były kuratorkami wystaw artystek, o których pisały: *Czerwona materia. Nadia Léger*, Muzeum Sztuki w Łodzi, 25.05–09.09.2018; *Mariola Przyjemaska. Konsumpcja, konstrukcja i melancholia*, Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki, 16.09.2022–08.02.2023. ↵

Kamila Dworniczak

dr Kamila Dworniczak – historyczka sztuki. Adiunktka w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie prowadzi zajęcia z metodologii historii sztuki, historii fotografii oraz sztuki współczesnej. W swoich badaniach koncentruje się na fotografii

reportażowej, problematyce intermedialnej i pisarstwie o sztuce. Autorka książki „*Rodzina człowiecza*”. *Recepcja wystawy „The Family of Man” w Polsce a humanistyczny paradygmat fotografii* (2021).

ISSN 2956-4158